

ПОЕЗІЯ ПАВОЛА ГОРОВА В ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Випуск 19.

УДК 821 [162.4 – 1: 162.2] "19".091

Ліхтей Т. Поезія Павола Горова в дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин; 13 стор., кількість бібліографічних джерел – 12; мова українська.

Анотація. У статті розглядається поезія Павола Горова в дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин. Простежується зацікавлення митця, справжнє прізвище якого Горовчак, Україною та українською культурою, акцентується на його творах на українську тематику («Балада про сон», «Вірш, знайдений на воєнному кладовищі десь в Україні»), розглядаються окремі поезії в українських перекладах; подається бібліографія перекладів з Горового доробку, авторами яких є І. Галайда, С. Гапак, І. Гончаренко, Є. Дроб'язко, В. Конопелець, А. Копинець, Р. Лубківський, В. Лучук, С. Макара, Л. Мольнар, Д. Павличко, Ю. Петренко, П. Скунець, Б. Чалий.

Ключові слова: рецепція, дискурс, оригінал, переклад, інтерпретація, трансформація, відповідність/невідповідність.

Resume. The article deals with the poetry of Pavol Horov in the discourse of the Ukrainian-Slovak literary relations. The author whose real name is Horovchak, demonstrates a genuine interest in Ukraine and Ukrainian culture. The article analyses his poems devoted to the Ukraine-related themes, such as «The Ballad of a Dream», «The Poem Found at a Military Cemetery Somewhere in Ukraine», as well as Horov's Ukrainian translations of the poems by I. Halayda, S. Napak, I. Noncharenko, Y. Drobiazko, V. Konoplets, A. Kopynets, R. Lubkivskiy, V. Luchuk, S. Makara, L. Molnar, D. Pavlychko, Y. Petrenko, P. Skunts, and I. Chalyi.

Key words: original, translation, interpretation, transformation, adequacy/inadequacy.

Павол Горов (1914-1975) – визначний словацький поет, творчість якого яскраво відображає добові лихоліття та ті суспільно-політичні зміни, які припали на період зростання та розквіту його таланту.

Справжнє ім'я та прізвище митця Павол Горовчак, що, як вважає український поет і перекладач Дмитро Павличко, «підкреслює його східнославацьке, можливо, русько-українське походження» [1, 79]. Крім того, як підкреслює Д. Павличко, що був добре знайомий зі словацьким поетом, П. Горов, уродженець східнославацького села Бановці над Ондавою (поблизу Михаловців), «знав українську мову, любив співати українські пісні» [1, 79].

Братиславський україніст Михайло Мольнар у своєму «Поетичному літописі...» засвідчує, що П. Горов «систематично стежив за розвитком української літератури (...), був першим словацьким поетом, який у власній творчості змалював справжню трагедію східнославацького українського села Токаїк, прославивши токаїцьких героїв у своїй відомій «Баладі про сон» [2, 20].

Загалом, тема війни, воєнної дегуманізації людини і світу є однією з домінантних у творчості Павола Горова. Досить згадати його збірки *Zradné vody spodné* («Підступні води підземні», 1940), *Nioba matka naša* («Ніоба мати наша», 1942), *Defilé* («Дефіле», 1947) та інші, окремі вірші та поеми з яких належать до вершин словацької літератури ХХ ст. Річ у тім, що у пеклі Першої світової зовсім молодим загинув батько П. Горова і матері довелося не тільки самотужки ростити дітей, але й пережити з ними ще одне воєнне лихоліття.

Символічно, що в останній прижиттєвій збірці митця *Ropotná rieka* («Глибинна ріка», 1972) зустрічаємо поезію «Вірш, знайдений на воєнному

кладовищі десь в Україні», сюрреалістичну візію, медитацію на тему жахливих, непоправних наслідків, спричинених війною.

Попри те, що Павол Горов був активним громадянським діячем періоду соціалістичної Чехословаччини, після трагічних подій 1968 року митець, як і багато інших колег по цеху, переживає внутрішній злам, що яскраво засвідчує лірика останніх літ. «Він зважився виступити проти «серпневої» ночі, що її привезли совітські танки, – пише Д. Павличко. – Після 1968 року Горов переживає глибоке розчарування в любові до великого «миротворця» СРСР, а його книжка поезій «3 останніх» (1977) показує, що поет поставив під знак сумніву не лише благодать «своєї епохи», але й чесність власної творчості. Ми були бязгузами й не зуміли допити своєї гіркотної чаші – таку думку він висловлює в «Епітафії»... Мабуть, прозріння й каяття, яке відчувається в багатьох віршах Горова останнього періоду, надає всій його постаті тремтливої людяності, робить його творчість близькою нашому серцю» [1, 79].

Доробок митця високо оцінено в критиці та літературознавстві (Йозеф Бжох, Ігор Гохел, Ян Замбор, Ян Сабол, Франтішек Штраус та ін.), а його неповторна мова, пересипана словами та виразами з лемківських говірок Східної Словаччини, давно стала предметом мовознавчих студій [7; 8; 9; 10].

Поезію Павола Горова українською мовою перекладають більш ніж півстоліття. В цілому, перекладено майже сімдесят віршів, деякі з яких мають по кілька варіантів перекладів, здійснених у різний час різними авторами, що, поза сумнівом, створює широкі можливості для майбутніх компаративістичних досліджень. На жаль, вибране з Го-

ровового доробку окремим виданням в Україні так і не вийшло. Та й фахового аналізу українських перекладів його лірики на сьогодні не зроблено. У пропонуваній студії спробуємо простежити зацікавлення творчістю Павола Горова з боку українських перекладачів та розглянемо окремі переклади.

Перший український переклад з Горового доробку датується 1953 роком: йдеться про поезію на болючу для автора воєнну тему «Дефіле», перекладену Степаном Гапаком і опубліковану у часописі українців Словаччини «Дукля» (Дукля. – 1953. – № 4. – С. 125-126).

У 1956 році «Літературна газета» публікує Горову поезію «Закохані в дощ...» у перекладі Богдана Чалого (Літ. газета. – 1956. – 15 листопада), якій судилося стати першою ластівкою від П. Горова на теренах України. Ще через два роки Горова поезія «Над морем тиха ніч» виходить у перекладі Антона Копинця (Закарпатська правда. – 1958. – 23 жовтня).

Велика роль у справі популяризації словацької літератури в Україні традиційно належить «Всесвіту». У 1962 році на його сторінках з'явилася й кілька поезій Павола Горова: «Грізна зима» в перекладі Євгена Дроб'язка, «Матері» в перекладі Івана Гончаренка та «Словацька панорама» у творчій інтерпретації Юрія Петренка (Всесвіт. – 1962. – № 11. – С. 105-106). Того ж року опубліковано вірш «Високе літнє небо» в перекладі Іллі Галайди (Дукля. – 1962. – № 4. – С. 16-17).

У березні 1963 року ще три поезії Павола Горова у перекладах Романа Лубківського («Жниця») та Петра Скунца («Хвилина з Шопеном» і «Монолог») побачили світ на шпальтах української молодіжної газети (Ленінська молодь. – 1963. – 17 березня).

Як відомо, 1964 року вийшла антологія словацької поезії, де, поряд з іншими творами словацьких митців, знаходимо й кілька віршів Павола Горова. Тут, зокрема, вміщено вже перекладені раніше поезії «Мамі» (перекладач І. Гончаренко), «Словацька панорама» (перекладач Ю. Петренко), «Жниця» (перекладач Р. Лубківський), «Закохані під дощем» (на цей раз у перекладі В. Лучука, а не Б. Чалого) та ще дві творчі інтерпретації: «Закликання літа» з-під пера В. Лучука та «Про що шепчуть води» в перекладі Ю. Петренка (Словацька поезія. Антологія / За редакцією Григорія Кочура, Леоніда Первомайського, Максима Рильського. – Державне видавництво художньої літератури. – Київ, 1964. – С. 248-253). Цього ж року Горові поезії «Мати» та «Як важко» виходять у Словаччині в перекладі Сергія Макари (Дукля. – 1964. – № 2. – С. 49). Згодом своє прочитання вірша «Мати» українському читачеві запропонує ще й Іван Мацинський (Дукля. – 1968. – № 6. – С. 482).

Лірику словацького митця презентовано в Україні й на сторінках журналу «Жовтень». Тут, зокрема, вміщено статтю про творчість П. Горова відомого українського літературознавця Володимира Моторного та поезії «Тінь агави», «Пса не виженеш», «Постскрипtum» і «Джерело» в пере-

кладах Володимира Лучука (Жовтень. – 1965. – № 6. – С. 14-15).

У 1972 році Р. Лубківський видав збірку віршів слов'янських поетів, де передруковано й уже згадувану Горову поезію «Жниця» (Слов'янське небо. Вірші слов'янських поетів у перекладі Романа Лубківського. – Львів: «Каменярь», 1972. – С. 141).

Не оминула доробок П. Горова й братиславська поетеса та перекладач Лариса Мольнар. Крім перекладів віршів «Березневий сум», «З «Пурпурової рожі», «Дукля», «Пролісок», авторка подає ще й власну інтерпретацію поезії «Звертання до літа» (Дукля. – 1973. – № 3. – С. 20-23), яку першим, як уже згадувалося, презентував в антології словацької поезії В. Лучук («Закликання літа»). Перу Л. Мольнар належить і український переклад Горової ліричної медитації «Вірш, знайдений на воєнному кладовищі десь на Україні» (Дружно вперед. – 1975. – № 11. – С. 21).

На початку 80-х років минулого століття два переклади з лірики П. Горова здійснив Іван Мацинський – «По ходженні наосліп» (Дукля. – 1980. – № 3. – С. 37-38) та «Тиха ніч над морем» (Дукля. – 1981. – № 2. – С. 29), яку першим, як зазначалося, переклав А. Копинець.

У 1982 році як спільний проект ужгородського видавництва «Карпати» та Східнославацького видавництва в Кошицях побачила світ збірка «Відкритий дім», у яку ввійшли поезії сучасних митців Східної Словаччини, у тому числі, й вірші словацьких поетів в українських перекладах. Лірику Павола Горова в книжці презентують Роман Лубківський («Мати», «Постскрипtum», «Що тобі зосталось», «На здогад», «Дукля», «Троянди для Яна Смерека», «Твоє ім'я з жасмину і зорі», «Партії», «Вірш, знайдений на військовому кладовищі десь на Україні», «Археологія», «Татранські дрібниці», «На день східнославацьких будівельників») та Петро Скунець («Кошице. 1945», «Весняна картина майбутнього міста», «Тиха ніч над морем», «До партії»).

Добірку з п'ятнадцяти творів П. Горова перекладено уже за незалежної України Д. Павличком. Йдеться про вірші «Nudite», «Недокінчений вірш», «Палило сонце чале...», «Береза», «Як вбивця», «Коли блазенські рими», «Сонет для втіхи», «Малий реквієм над Яном Палахом та іншими», «Блукаю лісом», «Не знаю», «Я затужив за рідним селом», «Епітафія», переклад уривку з поетичного циклу «Ніоба мати наша», поезію «Мати» (попередньо презентовану С. Макарою, І. Мацинським та Р. Лубківським) та поезію «Не відженеш ти й пса» (перший переклад належить перу В. Лучука), уміщені в «Антології словацької поезії ХХ століття» [1, 80-95].

Останнім українським перекладом з творчості П. Горова на сьогодні є чудовий зразок інтимної лірики «А ти лишася...», що прикрасив упорядковану Віталієм Конопельцем антологію словацької любовної поезії «Я тебе дуже любив...» (Прияшів, 2003. – С. 27).

Отже, вибране з доробку Павола Горова уже давно могло прийти до українського читача окремим виданням.

Книжковий дебют П. Горова "Zradné vody spodné" засвідчує його поступ до модернізації виразу. Вірші митця наповнені переживаннями, частим рефлексуванням воєнної загрози. Поезія «Мати», зокрема, є своєрідною конфронтацією сну і дійсності. На перший план виступають сюрреалістичні образи воєнної деструкції, візії з дитинства, коли на сербському фронті поліг батько (na husliach rozštiepaných pri Píave/ Ostatne kto ti povie / ktorý front sa spíjal krvov otca), а мати зістала з двома малолітніми дітьми (A cítim tvoje srdce / koľkokrát praskal jeho hromozvod / pod bleskami noci bez sránku / keď už nebolo chleba). Химерний сон передає страх людини в передчутті нових воєнних катаклізмів, відчувається боязнь утратити єдину й найдорожчу – матір. Модернізація поетики торкнулася й віршової форми – поезія написана вільним віршем, що створює широкий простір для глибшого занурення у світ думок і переживань ліричного суб'єкта. Ось як звучить завершальна строфа поезії «Мати»:

*Lebo si veža kostola
veža s horiacim krížom
veža unikajúca vtákom keď kýva pavučina
veža ako dopitý pohár
veža ako roztrhané detské košele a hračky
veža ako prvé písmeno v šlabikári [6, 74].*

Переклад Сергія Макари:

*Бо ти сси вежа церкви,
вежа з палаючим хрестом,
вежа, злітаюча птахом,
коли махає павутиння,
вежа, неначе допита склянка,
вежа, злітаюча птахом,
коли махає павутиння,
вежа, немов в буквареві перша буква.*

Переклад Івана Мацинського:

*Бо церковна вежа ти
вежа із палаючим хрестом
вежа що віддаляється від птахів
як павутиння мерехтить
вежа випорожнена як склянка
вежа що скидається на діточі сорочечки
й іграшки рвані
вежа уподібнена до букви першої у букварі.*

Переклад Романа Лубківського:

*Тому що ти вежа храму
вежа з вогненним хрестом
вежа яка уникає птиць
коли тремтить павутиння
вежа наче допитий келих
вежа як пошматовані
дитячі сорочечки й цяцьки
вежа як перша найперша літера в букварі.*

Переклад Дмитра Павличка:

Але ти вежа церкви

ти вежа із палаючим хрестом

ти вежа що від птиць втікає

коли хитнеться павутина

ти вежа як допита чаша

ти вежа як розкидані

дитячі іграшки й одежі

ти вежа наче перша літера у букварі.

Як бачимо, остання строфа вірша «Мати» вибудована з використанням одного зі стилістичних прийомів градації – анафори. Це усвідомили усі перекладачі, а Д. Павличко ще й посилив Горовів єдинопочаток, взявши за основу конструкцію з першого рядка *si veža – ти вежа*, чого, щоправда, не спостерігаємо в оригіналі.

Усі перекладачі чомусь уникають прямого перекладу римсько-католицької культурою споруди (kostol) наявним в українській мові відповідником «костел» чи «костюл», передаючи його більш поширеним еквівалентом «церква» чи нейтральним поняттям «храм». Цікаво, що С. Макара при відтворенні першого рядка, очевидно, задля досягнення більшого ефекту, використовує церковнослов'янське діалектизм – «ти сси вежа церкви».

Попри те, що йдеться про вільний вірш, переклад останньої строфи поезії «Мати» завдав перекладачам немало клопоту. Переклад третього рядка *veža unikajúca vtákom keď kýva pavučina* С. Макара зробив не дуже вдало як з граматичної («вежа, злітаюча птахом»), так і з стилістичної точки зору («махає павутиння»). Інші перекладачі досить творчо трансформували вираз *keď kýva pavučina* – «як павутиння мерехтить» (І. Мацинський), «Коли тремтить павутиння» (Р. Лубківський), «коли хитнеться павутина» (Д. Павличко). По-різному інтерпретовано і четвертий рядок шестивірша *veža ako dopitý pohár*. Найкращим, вважаємо, є переклади Р. Лубківського («вежа наче допитий келих») та Д. Павличка («вежа як допита чаша»), адже йдеться передусім про «церковний келих» чи «церковну чашу». У перекладі І. Мацинського тут узагалі зміщено акценти («вежа (...) випорожнена як склянка»), та й саме слово «випорожнена», нам видається, не зовсім сюди вписалося.

Непростим для відтворення виявився і передостанній рядок строфи *veža ako roztrhané detské košele a hračky*. У перекладі С. Макари, очевидно, стався збій при наборі тексту (його єдиний варіант, як згадувалося, опубліковано в «Дуклі»), бо не віриться, що перекладач так довільно міг поводитися з оригіналом (3 і 5 рядок у ньому помилково збігаються). У перекладі І. Мацинського знову зміщено акценти («вежа що скидається на діточі сорочечки й іграшки рвані»). Найбільш відповідним є переклад Р. Лубківського («вежа як пошматовані дитячі сорочечки й цяцьки»).

В останньому рядку строфи (а відтак – і всієї поезії) мати порівнюється ще й із першою літерою в букварі – *veža ako prvé písmeno v šlabikári*. При його відтворенні в перекладах С. Макари та І. Мацинського з'явилася небажана тавтологія: «... немов в букварі перша буква» та «... уподібнена до букви першої у букварі». Р. Лубківський, у свою

чергу, чомусь посилює вислів оригіналу – «... як перша найперша літера в букварі». Найточніше передає цей завершальний рядок Д. Павличко («...наче перша літера в букварі»).

Розглянемо переклади завершальних строф з уже згадуваної поезії «Вірш, знайдений на воєнному кладовищі десь в Україні», опублікованої в останній прижиттєвій збірці П. Горова *Ponorná rieka*:

*A básňou najkrajšou
je – život –
dielo tvoje*

*A rekviev?
Ach Bože rekviev!
To je ten koncert v korunách
a vôňa kadidlová
(myslím na vôňu líp tam u nas v cintoríne)*

*A naše mlčanie
a naše zamyslenie
jak sa tu skláňame
nad hrobní vojakov
kdesi na Ukrajine [6, 396].*

Переклад Лариси Мольнар:
*А тим найкрацим віршем
є – життя –
твій витвір*

*А реквієм?
Ах боже реквієм!
Це той концерт у верховітті
і аромат кадил
(ліп аромат у нас на кладовищі)*

*й мовчання наше
й наші роздуми
коли схиляємось
ми над могилами
солдат на Україні.*

Переклад Романа Лубківського:
*І пісня найкраща –
життя –
подвиг твій*

*А реквієм?
О боже реквієм!
Це та мелодія в кронах*

*та кадильний запах
(я думаю про запах лип у нас на кладовищі)*

*Та це мовчання наше
і задума наша
коли схиляємось нині
тут над могилами бійців
десь на Україні.*

Якщо в дебютній збірці *Zradné vody spodné* (1940) поезія «Мати» навіяна передчуттям неминучої воєнної катастрофи, то вірші останньої збірки, зокрема, поезія «Вірш, знайдений на воєнному кладовищі десь в Україні», написані з передчуттям неминучої смерті (в останні роки П. Горов тяжко хворів).

Митець з усіх сил намагається забути, пересилити відчуття слабкості, вважаючи, що найкращим віршем є все-таки саме життя. Свої моральні імперативи (історичний час, історична пам'ять ...) він намагається донести до сучасника, до майбутніх поколінь. Саме такі думки викликали в П. Горова споглядання могил померлих у війні десь в Україні. Своєрідною є віршова форма поезії-медитації: вільний вірш чергується з ритмічним, а місцями тут навіть проступає рима (на *cintoríne* – на *Ukrajine*; *mlčanie* – *zamyslenie*), зустрічається анафора (*a naše mlčanie / a naše zamyslenie*) та епіфора (*A rekviev? / Ach Bože rekviev!*)

На жаль, не всі нюанси перекладу вдалося відтворити в українському тексті, хоча в цілому обидва переклади добре передають лірично-скорботний настрій першотвору.

Отже, Павол Горов (Горовчак) посідає особнє місце в дискурсі українсько-словацьких літературних взаємин. Митець, що мав українські корені, завжди цікавився Україною та українською культурою, свідченням чого є його твори на українську тематику («Балада про сон», «Вірш, знайдений на воєнному кладовищі десь в Україні»). Його лірику перекладають в Україні понад півстоліття. Серед перекладачів – І. Галайда, С. Гапак, І. Гончаренко, Є. Дроб'язко, В. Конопелець, А. Копинець, Р. Лубківський, В. Лучук, С. Макара, Л. Мольнар, Д. Павличко, Ю. Петренко, П. Скунець, Б. Чалий. Фахового аналізу цих перекладів у вітчизняній компаративістиці не зроблено досі.

Література

1. Горов П. (1914-1975) / Павол Горов // Антологія словацької поезії ХХ ст. / Переклад, передмова та коментар Дмитра Павличка. – Київ: Основи, 1997. – С. 79-95.
2. Мольнар М. Пам'яті Павла Горова (1914-1975) / Михайло Мольнар // Дружно вперед. – 1975. – № 11. – С. 20-21.
3. Моторний В. Павол Горов / Володимир Моторний // Жовтень. – 1965. – № 6. – С. 15.
4. Vžoch J. Basnické Dielo Pavla Horova / Jozef Vžoch. – Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1964. – 212 s.
5. Hocheľ I. Pavol Horov / Igor Hochol // Panoráma slovenskej literatúry III. – Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006. – S. 21-22.

6. Horov P. Poézia / Pavol Horov [Vybral, zostavil a úvodnú štúdiu napísal Ján Zambor]. – Vydavateľstvo SLOVENSKÝ TATRAN, 2004. – 488 s.
7. Javorská E. O niektorých jazykovo-rytmických osobitostiach Horovovej Balady o sne / Ľubica Javorská, Ján Sabol // Slovenská reč. – Roč. 39. – 1974. – S. 261-267.
8. Sabol J. Horovovo slovo / Ján Sabol // Kultúra slova. – 1976. – Č. 10. – S. 35-39.
9. Sabol J. Poznámky o dialektizmoch v básnickom diele Pavla Horova / Ján Sabol, Ivan Vaško // Kultúra slova. – 1976. – Č. 10. – S. 39-43.
10. Sabol J. Motivické a jazykové dominanty poézie Pavla Horova / Ján Sabol // Interpretácia umeleckého textu. – Košice: Filozofická fakulta v Prešove, 1992. – S. 119-129.
11. Zambor J. Čas v poézii Pavla Horova / Ján Zambor // Romboid. – 1975. – Č. 1. – S. 16-22.
12. Zambor J. Pavol Horov / Ján Zambor // Portréty slovenských spisovateľov 1. – Univerzita Komenského Bratislava, 1998. – S. 53-60.

Ліхтей Тетяна Василівна – кандидат філол. наук, доцент кафедри словацької філології.